

«Min time er endnu ikke kommet»

Filosofiprofessoren Anathon Aall (1867–1943) grunnla Psykologisk institutt i 1909 og etablerte dermed fagpsykologien i Norge.

Dagbøkene hans gjennom skole- og studieår forteller om helt andre ambisjoner.

TEKST

Karl Halvor Teigen

PUBLISERT 5. februar 2011

ABSTRACT:

«My hour has yet not arrived». From Anathon Aall's diaries, I (2): 1881–1893

The Institute of psychology at the University of Oslo was founded in 1909 by Anathon Aall (1867–1943), shortly after his appointment as a professor in philosophy. This first part of a biographical article follows Aall's development from school age up to his graduation from the university, based on hitherto unpublished material from his diaries. A student of theology, Aall aimed for an academic career focusing on the historical roots of Christianity. He also had some literary ambitions, and was since his boyhood a close friend of Norwegian poet Sigbjørn Obstfelder. The diaries describe his conflicts with his mother, his concerns about family members, his youthful dreams about women, his views on contemporary literature, and his struggles for academic recognition. Aall pictures himself as a person with an exceptional sense of duty, and was sure he had a vocation in life, but was uncertain about which one.

Keywords: Anathon Aall, Sigbjørn Obstfelder, history of psychology, diaries.

26
1/2
1886

Et schema

Som med det første skal overleses
maana

Udsigten for hjemmet

Hvis ikke	Saa
Positive muligheder (betingelse for andet)	negative
<p><u>a. Skoleforandring</u></p> <p>Føreren Anthon overtog undervisningen, hvilket (Esther og Hennemann efter et par måneders afholdelse i Stav. underkastede sig midt i 1887) Ella kan (ikke) lære knapt Esther men slet ikke Hennemann med de kon - eller afskediges.</p> <p><u>b.</u> Efter midtes hjælp Esther til, hvad hun nu ei maatte formaa, somt lides: fransk og syet med papa - Betyd afskediges som overflødig</p> <p><u>c.</u> Der spares paa alle omraader: i sommerferien skulde jeg vore glad med fint brød og mælk og middag med tilsvarende simplicitet. Jeg tog del i alt arbejde, hvilket blev lin maa spares</p> <p><u>d.</u> Efter artium 1888 blev der ^{der} Indtægten af Rovens lønseqaard og fiskedorn.</p>	<p><u>d.</u> Gjalden, dette hul der rives mere og mere vak, jo alene det bliver. ---</p> <p style="font-size: 2em;">7000 kr.!</p>

TIDLIG INITIATIV: Side fra dagboken hvor Anthon i 16-årsalderen gir sitt bidrag til hvordan foreldrenes anstrengte økonomi kunne gjenoprettes. Oppstillingen fortsetter over to sider og konkluderer med: «dette overrækkes dig kun som et velment fremtidsprogram til overveielse; maaske kunde du heri finde et og andet, som du ei vil forkaste».

Dette er første del av en biografisk artikkel om de unge årene til norsk psykologis grunnlegger, Anathon Aall. Annen del blir publisert i marsutgaven (Teigen, 2011). Stor takk til Aall-familien ved Carlo Aall (barnebarn) og Carol Aall (mor til Carlo Aall) for at de så sjenerøst stilte dagbøkene til disposisjon. Takk også for innspill og interesse fra universitetsbibliotekar Hege Kristin Ringnes.

I 2009 feiret Psykologisk institutt i Oslo sitt 100-års jubileum. Nå, ett år senere, kan det være på tide å tømme montrene og pakke utstillingsmaterialet ned. Fremst blant dem vi i fjor tørket støvet av, var instituttets grunnlegger, filosofiprofessoren Anathon Aall (1867–1943). Aall etterlot seg blant annet syv pappesker med usortert materiale i håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket, som for en stakket formiddag var fremme i lyset. Noen glimt fra dette materialet kan gjenses på Universitetsbibliotekets nettsider (Anathon Aall og psykologien, 2009). Her finnes en herlig blanding av forelesningsnotater, håndskrevne manuskripter, blant annet til et skuespill, innbydelser, brev og gratulasjoner. «Velkommen hjem med frisk luft til vort trange samfund», skriver Halvdan Koht ved professorutnevnelser i 1908.

Aall kom som nyfrelst eksperimentalpsykolog fra Berlin og Halle til Oslo med datidens mest moderne laboratorieutstyr i bagasjen, og fikk Stortinget til å bevilge 500 kr til ytterligere innkjøp. Han satte ex. phil.-studentene i gang med å lese Ebbinghaus, holdt kursøvelser i dybdesyn og hukommelsespsykologi, og engasjerte seg i den offentlige debatt om hva vitenskapelig psykologi er og hva den kan bidra med. Han støttet og hjalp frem den neste generasjons foregangsskikkelser, som Helga Eng, Harald Schjelderup og Åse Gruda Skard.

Hvem var denne fanebærer for den nye naturvitenskapelige psykologien? Vi vet han var utdannet teolog, og at veien fra teologi via religionsvitenskap og filosofi til empirisk psykologi var krokete og lang. De ytre trekk av denne utviklingen er redegjort for i en monografi av Håkon Korsvold (2001). Men hvordan så den ut fra innsiden? Kan noen fortelle oss om Aalls eget perspektiv på sin lange intellektuelle vandring?

Pappeskene i Nasjonalbiblioteket, med stoff fra 1908 og utover, brakte oss ikke så langt. Men Aall-familien viste seg å sitte med et unikt kildemateriale som gikk lenger tilbake i tid, fra før ideen om et institutt var unnnfanget, ja fra lenge før den fremtidige instituttbestyreren visste at psykologi var et fag. Vi snakker om dagbøker. Anathon Aall fikk sin første dagbok som 13-åring, og dagbøkene fulgte ham på skole, i studier, på reiser, gjennom familiefelder, brevvekslinger, foreliskelser og forbigåelser fra 1881 og like frem til århundreskiftet. Da var han en mann på 33 år, hadde giftet seg og hadde kanskje ikke lenger det samme behov for å betro seg til papiret.

I alt ble det fire tettskrevne bind. De førtes ikke daglig, de er uten systematikk, de er frustrerende for en biograf, som ønsker seg dekning av de viktigste ytre begivenheter i et menneskes liv, og utilfredsstillende for en historiker, som kunne håpe på flere tidsbilder og refleksjoner over forhold i samtiden. Og, må jeg innrømme, også nokså skuffende for en historieinteressert psykolog, som kunne ha ventet førstehånds informasjon om selve pionertiden i eksperimentalpsykologien, nedtegnet av en

dagbokskriver som faktisk tilbrakte en årrekke i Tyskland, til og med i Leipzig. Men ikke et ord om Wundt.

Samtidig tegner det seg et uretusjert bilde av utviklingen til en ung, talentfull og idealistisk streber i en viktig historisk brytningstid, hvor konservative verdier og bokstavtro kristendom utfordres av samfunnskritiske ideer og moderne vitenskap. Som gutt setter han seg fore at når han blir stor, skal han «forfatte en bog af omtrent følgende tittel: Indvendinger mod christendommen og hvorledes disse gjendrives, saaat man alligevel kan være en kristen». Men 13 år og tre dagbøker senere profeterer han: «Jeg er en anticipation. Om en 50 måske 100 år vil mit program være tidens karakteristik». Da har kirken måttet vike for vitenskapen.

Vi skal i denne artikkelen gi smakebiter på innholdet i disse bøkene. De forteller om skolegang, vennskap og uvennskaper, små og store forelskelser, kampen med moren, omsorg for søsken, litterære penneprøver, korrespondanse med venner og ikke minst med venninner, ensomme studier, tørst etter anerkjennelse. Og gjennom det hele går det en aldri sviktende tro på ham selv som våpendrager for sannheten, vitenskapen, og gjerne fedrelandet. Om bare fedrelandet hadde visst sitt eget beste.

BEUNDRET BESTEMOR: Brødrene Cato og Anathon (t.h.) med bestemor Aall, som ga dem husly i Kristiania. «Hun er simpelthen den rigeste og stolteste kvindenatur jeg har truffet på,» skriver Anathon Aall ved hennes bortgang i 1898. «Hun opdrog mit urolige lidenskabelige sind ? fik mig varlig reddet fra dumheder, og jublede over mine triumfer.» Fotografiet kan være tatt på Anathons (og Napoleons) fødselsdag i 1887.

«1ste Afdeling: Min Barndom»

Med denne overskriften begynner dagboken. «I dag er jeg 13 aar; hvor gammel jeg er bleven! Jeg har nu ikke mange aar igjen af min barndom,» konstaterer den fremtidige professor.

I 1. ste kapitel: *Hjemmet*, oppgir han saksopplysninger om foreldrene og deres ti barn. Faren, sokneprest Niels Anton Aall, var prestesønn fra Sandefjord^[1], moren Mathilde f. Dahl var kjøpmannsdatter fra Tromsø og Vadsø. Familien flyttet omkring fra prestekall til prestekall: Vadsø, Nesseby, Naustdal i Sunnfjord, Øksnes i Vesterålen og til sist Sveio i Sunnhordland, med en stadig økende barneflokk. Anathon var nest eldst, født på Nyborg i Finnmark 15. august 1867. For øvrig på Napoleons fødselsdag. En lovende start! Men natten før fødselen drømte moren at en slange bet henne i foten. Det lovet jo mindre bra.

Det var et strengt og kristelig hjem, dominert av moren. De sang, moren spilte gitar og diktet oppbyggelige sanger. Da den 13-årige Anathon og den to år eldre broren skal forlate Øksnes for å gå på skole i Stavanger, fremfører hun «Til mine elskede Sønner den sidste gang jeg spiller for dem her i hjemmet, før de første gang drager ud i en verden lige farefuld som fremmed». Anathon skriver pietetsfullt alle tolv versene ned i dagboken og kommenterer: «Jeg var meget rørt og da vi kom til det 8de vers, græd jeg». Men moren har en mindre vakker side. Det skal lite til for å bli refset og straffet, og nåde den som reiser spørsmål ved hennes autoritet. Selv såkalte «skitunger» blir behandlet mer kjærlig av foreldrene sine, undres Anathon. Kan det simpelthen være at «moder har havt *for mange børn*»?

Oppgjørene med moren er et tilbakevendende tema i dagboken. De får et stadig uforsonligere preg. Ofte angår de barneoppdragelse, undervisning og skolegang for yngre søsken, en hjertesak for Anathon gjennom hele oppveksten. Anathon lar det skinne igjennom at han en gang trodde på moren som den han kunne dele sine tanker og idealer med. Men etter hvert går det opp for ham at hun er selvopptatt og manipulerende. Det må stadig tas hensyn til hennes «sykelighet», og besvimelsesanfall er hennes ultimate våpen.

I dagboken for 11. desember 1885 finnes en karakteristikk av hjemmet, under den litt eiendommelige overskriften «Hvorfor jeg har eller har havt følelser og sentimentalitet»:

«Hjemme forlangtes lydighed – slavisk lydighed – i alt – ikke et kny ikke et muk. Havde saa en af os forseet sig, saa var udsoningen en tragisk akt. En liden uvillighed, en ukjærlig tanke, alt var gjenstand for den dybeste anger og den mørkeste tilrettevisning og straf.

Tilgivelsen var vanskelig at opnaa, hele huset kom i bevægelse, der saaes ikke en eneste formildende omstændighed. Nei, barnet havde forseet sig, vilde komme til at blive opsætsigt – o.s.v. Den tyngste og ikke saa sjælden anvendte straf, var fjernelse fra Husets sol – og centrum, mor. Ikke at komme for hendes ansigt, ikke faa kysse hendes mund, ikke faa høre hendes stemme. Fik saa udsoningen først sted, da var det at græde, at græde ustyrteligt ved mors bryst, endelig en tilgivelse, og var sagen af større betydning, græd gjerne mor selv. Det var, som jeg havde været forbryder, saadan følte jeg det, naar disse krampagtige grædeture kom. Tænkte jeg saa siden efter, hvad det havde at betyde – hvad jeg egentlig havde forbrudt mig i, saa vidste jeg ofte ikke klart, enten jeg havde gjort uret eller ikke, stundom syntes jeg endog sikkert at jeg ikke havde uret, – men en ting vidste jeg bestandig, at det ikke kom saa meget an paa, enten jeg havde ret eller uret, og at det ikke var saa nødvendigt at gjøre sig rede for. – Nei en ting var det, det kom an paa. Var mor sint eller ikke, at forsones med hende igjen, det var pointet, og deri laa hele ens sønderknuselse.»

Bebredelsene etter særlig sterke scener kunne fortsette pr. brev, som den unge Anathon undertiden kopierer – og kommenterer – i dagboken. Ved en anledning river Anathon brevet fra moren i småbiter og kaster det i ovnen, men dessverre er det sommer og ingen fyrer opp. I stedet plukker den eldre broren ut bitene og tilbringer halve natten med å skrive det av, så han har noe å triumfere med – han har selv noen brever å hevne.

Ved en senere anledning tar Anathon bladet fra munnen og skriver hjem til sin mor at tross all gudelig tale tror han ikke hun er en kristen! Da endelig kommer faren på banen og skriver: «Min kjære søn! Moder har læst dit sidste brev, og jeg vil ei skjule det for dig, det virkede så sterkt på hende, greb hende så sterkt at hun fik besvimelse og må nu holde sengen.» Med Guds nådige hjelp vil hun komme seg, men sønnen skal vite at han har lest alle hennes brev, «og hun skrev, som hun skrev, med mit fulde bifald».

Anathon undres sarkastisk på om han også har lest brevene hvor moren beklager seg over at hun må passe på faren så han ikke gjør noe galt.

Farens synder synes vesentlig å handle om gjeld, som familien aldri kommer seg ut av. Ellers er faren en anonym person som omtrent ikke blir nevnt i dagbøkene, ikke en gang ved sin død i 1896.

Søsknene er derimot spill levende til stede. Aller først storebroren Cato, som han gjennom flere år delte rom og klasse med i Stavanger. Guttene bodde på «Herberget», et internat for utenbys elever, under presten Lars Oftedals brede vinger. Dernest den kortvokste Alf, som Anathon hjelper frem til middelskoleeksamen, og den evnerike

Hermann, som «sværmer for at digte og læse, er ærgjærrig helt ud i fingerspidsene; hvorledes hans evner skal kunne holdes frem, er en obskur gaade». Av søstre får vi best inntrykk av den vakre og musikalske Esther, og «alles kjæledegge» Signe, mens derimot Maren Anna (Marna) får attest for å være «styg og dum ... Hun bliver vel budeie et eller annet sted – paa sine sødskende vogter hun med argusøine». Men i stedet for budeie ble hun gift med studievennen, teologen og filosofen Kristian Aars. Til persongalleriet i hjemmet hører også huslærerinnen Ella og husjomfruen Betsy, morens støttespillere, mer uærbødig omtalt som sporhundene eller hoffnarrene. Anathon beretter om hvordan han som gutt sjokkerer dem ved å erklære at han har mer og mer fått øynene opp for at han er *menneske*. Det mente de var «forferdelige ord». Hva skulle det bli av den gutten?

Skolegang og vennskap

Dagboken gir uhøytidelige glimt fra livet på Kongsgård skole i Stavanger, «Rottehullet», som byen kalles i dagboken. Kielland skrev i disse år *Gift* med nettopp denne skolen som modell. Aall utfyller bildet med skildringer av elevenes spillopper og lærernes særheter, som han mener kunne være et galehus verdig. Her var det den alvorlige prestesønnens tur til å bli sjokkert – ikke minst over kameratenes «råskap» og ugudelighet. Han fantaserer over hvordan det kan være å få en skjebne som *særling*, utelukket fra fellesskapet.

Men Anathon fant en beslektet sjel i bakersønnen Sigbjørn Obstfelder. De var omtrent jevngamle, men Sigbjørn gikk to klasser over. De utforsket naturen sammen, delte hverandres ensomhet, samtalte om de dypeste ting, leste Kierkegaard, sluttet seg til avholdsbevegelsen, og sannelig om de ikke knelte side om side og ba til Gud sammen – høyt! Sigbjørn kom fra et sterkt religiøst hjem, men hadde vært fritenker. Han lot seg nå frelse av den misjonerende Anathon. På den mer sekulære side var begge med på å grunnlegge gymnassamfunnet Brage (1883) og fylte gymnasavisen *Idun* med sine produkter. De fyller også sterkt opp i dagboken. Aall skrev under det Ibsen-inspirerte psevdonymet «Alving» høystemte dikt, ganske kunstferdige, men i en anstrengt, bunden stil, samt satiriske prosastykker, side om side med dystre livsbetraktninger.

Obstfelders og Aalls gymnasvennskap er vel kjent og dokumentert, både gjennom Obstfelders brever og Aalls (1900) nekrolog over vennen. Dagboken fyller inn noen av trekkene, ikke minst ved beskrivelsen av Sigbjørns ungdomsforelskelse i klokkerdatteren Ellen fra Hjelmeland.

Hun var søster til en av Anathons klassekamerater, og det er ikke langt ifra at Anathon selv blir sjarmert der han møter henne på torvet og hun stikker et par store pærer i lommen på ham, «den ene stak hun, Ellen Aadnesøn, i min brystlomme. Jeg blev en hel del forlegen og gik bort med taksigelser fra munden og taknemmelighed blandet med en vis undren i sindet». Men så er Sigbjørn på feriebesøk på Hjelmeland, der han hadde familie, og dermed skjer det noe mellom de to 17-åringene. «De tilstode hinanden sin kjærlighed; han lagte engang sin arm omkring hendes hals, men han skjalv tilbage for

nogen anden tilnærmelse. Forlovelse talte de ikke om, giftermaal kom vist ikke engang i deres tanker; men forelskede var de, det er sikkert».

Sommeren 1884 tok Sigbjørn artium, men etter å ha truffet Ellen hadde han slett ingen lyst på noe langvarig studium ved universitetet, han ville bli «litterat, dilettant eller musikus», skriver Aall. Men så får støttende krefter i Stavanger sammen et stipend, og Sigbjørn må reise til hovedstaden. Den moralske Anathon påpeker «at det var godt, han ei havde kysset eller omfavnet den skjære blomst», dermed har han intet lovet og intet å angre. Men vi vet fra biografiene om Obstfelder (Bjørnsen, 1959; Nag, 1984) at drømmen om den ukyskede Ellen kom til å vare lenge.

Med Anathon kom det imidlertid til et brudd. Sigbjørn kunne være hensynsløs i ord og ytret ved en anledning – med «horbukker og demoraliserede gutter» til stede – nedsettende bemerkninger som Anathon opplevde som dypt krenkende. Hva «forhånelsene» dreiet seg om, ble aldri nedtegnet i dagboken, men rundt juletid 1884 gjorde Anathon det klart at vennskapet måtte opphøre. Sigbjørn var forbauset og forsonlig, Anathon prinsippfast og urokkelig. Her, som ellers, synes han stolt av sin urokkelighet. For å gjøre det hele komplett og korrekt oppsøkte han også Sigbjørns far for å by ham farvel, og gjentok sitt avslag pr. brev utpå våren. Senere må de likevel ha blitt i noen grad forlikte. Som studenter i Kristiania hadde de atter kontakt; i et brev til broren skriver Obstfelder «Anathon Åll kommer hver søndag morgen kl 8 og trekker meg med på St Hans-hougen. Han er ligeså eller mer forskruet end nogensinde» (Obstfelder, 1949, s. 66). Den ene forskruet, den andre på feil klode, vi skulle gjerne ha sett dem på St. Hanshaugen!

Også Anathon hadde sin ungdomsforelskelse. Hun het Aagot Zimmer, var ved det første møtet 14 år, og det ble selvsagt ikke noe kyss her heller. Familien Aall hadde med Ella, Betsy og syv hjemmeværende barn flyttet fra Nord-Norge til et prestekall i Sveio (tre mil nord for Haugesund), så nå kunne Cato og Anathon komme hjem i feriene. Her kommer også Aagot fra Bergen på sommerbesøk. De leste norsk og fransk sammen, sittende ½ tomme fra hverandre på benken, «mens vi begge i stumt spil vogter os at ikke armene kommer for nær hinanden, eller min fod kommer til at spænde hendes, eller o Gud mine skuldre naar hendes barm!» På en tur plukker han en vannlilje til henne og foreslår hun skal feste den i ... «Jeg rødmede, før jeg kom til 'brystet'.»

Ved gjensyn to år senere er den halve tommes avstand skrumpet inn, der de sitter side om side på vognsetet «som jeg ikke gjorde bredere», eller går arm i arm når hun har en skadet fot, og han våger å vise henne et dikt om to trær som har vokset sammenslynget nederst i hagen. Broren Hermann, som er vitne til scenen, «ryster tvilende på hodet» – hun må jo oppfatte det som en erklæring! Men erklære seg var det siste Anathon ville, eller turde. Verken her eller senere; livredd som han var for å binde en kvinne til seg, eller for å binde seg selv til en kvinne. Men dikt og dagboksbekjennelser nektet han seg ikke. Poetiske brev kunne også bli skrevet, sendte og ikke sendte, til Aagot og senere til en lang rekke andre kvinner. Det gjaldt bare å ikke røpe sine innerste følelser. «Tiet, tiet stille lukket som jorden selv – ikke en mine, ikke et ord, den som ikke vil sige for meget, han tier, tier. ... Det var vår styrke, vår ære, men især vår styrke.»

Student og litterat

Tross giktfeber før artium ble Anathon preseterist og skulle naturligvis studere teologi, men hvordan? Familien har ingen penger. Da trer «bedstemor» støttende til. Olava Harris Aall (1815–1898) hadde reddet familien før; hun var søster til bestefarens første hustru og overtok både enkemann og barneflokk etter søsterens tidlige død. Nå satt hun selv som presteenke i Kristiania, hvor hun tilbød husvære både til Cato, som hadde oppgitt gymnaset til fordel for en merkantil utdanning, og til Anathon, som kom til hovedstaden senhøstes 1886. Etter hvert fikk Anathon også sekretæroppgaver i Indredepartementet (en stilling broren Herman senere fikk overta); det reddet økonomien, men gjorde det vanskelig å følge forelesningene. Likevel ble han preseterist også ved anneneksamen. Dette var den gangen ett års allmenndanning, satt sammen av de fleste fag universitetet hadde å by på, som måtte tas før det egentlige embetsstudiet tok til.

Om teologistudiene sier Aall forbausende lite. Vi befinner oss i en brytningstid mellom gammel ortodoksi og en mer filologisk og historisk tilnærming til dogmeskriftene, med intense debatter om forholdet mellom tro og vitenskap (Korsvold, 2001). For mange studenter i Aalls generasjon syntes mottoet å være «*fast tro, og dog fri videnskap*». Dagboken røper liten tvil på religionen og stor entusiasme for vitenskapen, jakten på sannheten. Å fordype seg, arbeide, studere, beskrives av Aall både nå og senere som den høyeste lykke.

Aall bruker i disse årene noen av de lengste innførselene i dagboken til en form for litterære anmeldelser. Noe gjelder oppbyggelig populærlitteratur, som han forstår, men kritiserer. Mer interessant er forholdet til den progressive samtidslitteraturen. Han kan styre sin begeistring for Alexander Kielland. I fordømmelsen av *Sne* (1887) er han på kristenfolkets side. Selv om Aall var den første til å angripe kristent hykleri, gjerne i sin egen familie, ville han ha seg frabedt at vrengebilder blir uthengt som typer på prestestanden her til lands. Kielland hevner seg åpenbart for at han ikke fikk diktergasjen, men hvorfor skulle staten lønne ham for å latterliggjøre statskirken, spør den unge konservative studenten.

Sankt Hans Fest (1888) inneholder Kiellands harselas over Lars Oftedal og hans allestedsnærværende «kaniner». Aall finner boken dypt sjokkerende. Som tidligere beboer av «Herberget» i Stavanger kjenner han Oftedals virksomheter fra en annen side. Og ikke bare det: «Bogen betegner en vistnok fuldstændig ny genre ikke alene inden vor literatur men vel også inden den hele digtende verden. En lys levende, endnu virkende person fremdraget og lagt som sujet for et digterverk ...» Et fortsatt aktuelt problem i litteraturdebatten!

Aall, som alt lenge hadde gitt prøver på sine litterære ambisjoner, røper høsten 1887 at han selv har levert inn sitt første manuskript for en bok til Gyldendal, under pseudonymet *Ado*. Den består av fortellinger, «livsbilleder», som han kaller det. Mer får vi ikke høre om prosjektet, som nok forsvant i Gyldendals rommelige papirkurv. Samtidig kom hans første dagsaktuelle bidrag på trykk i det konservative bladet

Fædrelandet, under signaturen «A.» Det handler av alle ting om «Tryvandshøiden»! Notisen viser seg å inneholde en kort og manende appell til å anvende søndagsettermiddagen i deilig høstvær til tur opp i høyden. Skildringen av vandringen, luften, naturen, utsikten, står i stil med andre entusiastisk beskrevne fjellturer som vi kan finne spredt rundt i dagbøkene, og som viser Aall som en god friluftsmann og naturromantiker.

Den neste artikkelen er kanskje mer i tråd med hva man kan vente seg fra en teologisk student, nemlig et innlegg om «Religionsundervisningen paa vore høiere skoler». Her beskriver A. med innlevelse hvor fristende det kan være for en elev, påvirket av «giftige bøker eller kameratenes umodne dommer», å stille spørsmål ved barnetroen. En fordømmende lærer kan få den frimodige ungdom til å oppfatte seg som et «fortapelsens barn» eller, alternativt, få kristendommen til å fremstå som «noe gammeldags og latterlig, som læreren selv». Som motsetning fremhever han sine egne gymnaslærere, som tok elevene på alvor og lot dem få komme med sine tvil, innvendinger og villfarelser. Under gjennomgåelse av evangeliet «dvelte læreren mest ved den historiske sammenheng, la vekt på den rette forståelse, pointerte, fortapte sig ikke i beundring, overløt os selv å anstille refleksjoner». «Vi blev overbeviste,» skriver A. «Den historiske sammenheng» kom siden til å bli Aalls eget varemerke på gyldig religionsforskning.

På 23-årsdagen i 1890 leser han «til adspredelse» Knut Hamsuns *Sult*. Hva han tenkte om boken, får vi ikke vite, men den synes å inspirere ham til et «fantasibrev» til Aagot neste dag. Her forteller han om en vandring opp mot de mørke åser over Frognerseteren, men ikke for å skildre utsikten fra Tryvann. Nå er det det indre som skal prøves. På et øde sted i skogen møter han en gal mann, som gjennomskuer ham og bokstavelig talt kler ham naken, og tvinger ham til å innrømme sine svikt og lengsler. Også i brev til søsteren Esther drømmer han seg bort i mollstemte fantasier, som minner oss om at vi befinner oss i Obstfelders, Hamsuns, Munchs og nyromantikkenes tiår i Norge.

Interessante kontraster oppstår når den unge elitisten møter folket. Det skjer på ulike arenaer: I tre ukers eksersis på Madlamoen sammen med landsens gutter, som er godslige, men «til det utrolige raa og liderlig i munden», og det til tross for at de for 6–7 år siden avla sitt konfirmasjonsløfte. Den unge Aall lurte på om ikke dette er noe som kan rettes på. «Sagen er af yderste vigtighed og visselig for mange som mig overraskende.» På motsatt fløy beskriver han sine inntrykk fra et besøk i Frelsesarmeen, hvor man allerede i trappen møtes av et «uharmonisk kor av de mest forskjelligartede stemmer», derpå «den vulgære, kammeratslige tone, hvori de helligste ting blir nevnt», de offentlige bekjennelser av mennesker med et langt synderegister – «Jeg tilstår, at det første indtryk jeg hadde av det hele var sådant, at jeg hadde måttet spørge: Er I gale? Rent rav rispene gale?» Og likevel vitner resultatet for gjerningens alvorlige betydning. Hos «den udannede pøbel» når man ikke frem til etisk alvor ved refleksjon og ad overbevisningens vei, det må fremkalles «ved et raskt greb, lige ind i sjælen».

Og så oppdager den stuelærde akademikeren at han faktisk kan utrette noe for pøbelen. Det er den 17. desember 1888, hvor han kan notere seg for «Den største triumf, mitt liv hidtil har havt».

På bryggen treffer han tilfeldig noen halvdrunkne sjauere og begynner å snakke med dem om avholdssak. Det slår ham at noe må gjøres, og han trykker løpesedler om et foredrag. Det kommer vel 100 arbeidere til bryggeriarbeidernes lokale, «ca. halvparten var berusede, et par til overmaal». Men det går bra, «student Aall» tar det fra en vitenskapelig vinkel: «Øiensynlig overraskede de fysiologiske, kemiske opplysninger ikke lidet. De statistiske greb sterkt». Ved slutten av foredraget kunne bryggeriarbeidernes totalavholdsforening stiftes med 15–20 medlemmer. «Kan man ønske seg større fryd?»

Det dro med seg flere møter. Senere stiftet han også en avholdsforening for tomtearbeiderne. Men så blir det en annen slags alvor. Embetseksamen nærmer seg, og han går under jorden for å lese. I alle fall skrives det ikke i dagboken på mer enn et år. Det er viktig, for bare med toppkarakter kan han regne med stipender og en akademisk karriere. Mellom skriftlig og muntlig eksamen slår giktfeberen til igjen, og han blir for syk til å prestere optimalt. I stedet går toppkarakteren til en annen kandidat (Lyder Brun). Aall er bitter, knust, men slår tilbake mot sine sensorer: «Værsågod mine herrer, brug tømmene som bedst I kan; min time er endnu ikke kommen.»

Aalls skriftlige produksjon, en avhandling om Johannes-evangeliet, som ble belønnet med kronprinsens gullmedalje, og en liten bok om *Udødelighedsideen*, sikret ham likevel stipend for utenlandsstudier fra og med høsten 1893. Straks beskriver han seg som «Jeg lykkelige ... Fuld fart forover, etableret mand, kunde det vel have gået mig bedre, kunde jeg have nået længere end som nu? Jeg synes næsten ikke,» skriver han på 26-årsdagen. I dagboken er den utad uforstyrrelige Aall sjelden langt fra jubel eller fortvilelse.

Terningen kastes

Den 26-årige Anathon Aall mente han hadde nådd langt. Han var i egne og andres øyne en ener, han hadde mestret skolens og universitetets akademiske krav med utmerkelse, han hadde fremstått som skolens (og familiens) dikter, han hadde opptrådt som sine søskens støtte og beskytter, og han hadde til og med vist at han kunne begeistre massene. Og det fantes kvinner, mer enn én, som hadde et godt øye til ham. Men hva skal en mann satse på? På diktning, på vitenskap, på en samfunnsoppgave eller simpelthen på familielykke? «En mand kan ikke frådse ved alle disse borde,» skriver han til A [Aagot]. For Anathon vil lenger, og han vil reise alene. Vi skal i neste artikkel se hvor det bar hen.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 48, nummer 2, 2011, side 130-135

TEKST

Karl Halvor Teigen, Professor emeritus, Universitetet i Oslo

KONTAKT: k.h.teigen@psykologi.uio.no

+ Vis referanser

Referanser

Anathon Aall og psykologien (2009). Nettutstilling, Universitetsbiblioteket i Oslo.
<https://www.ub.uio.no/fag/psykologi/aktuelt/Aall.pdf>

Bjørnsen, J. F. (1959). Sigbjørn Obstfelder: Mennesket, poeten og grubleren. Oslo: Gyldendal.

Korsvold, H. (2001). «Den som kan, han skal, just han.» Anathon Aall - fra teolog til eksperimentalpsykolog. Oslo: Forum for universitetshistorie.

Nag, M. (1996). Sigbjørn Obstfelder - Uro og skaperkraft. Oslo: Solum forlag.

Obstfelder, S. (1949). Breve til hans bror (utg. ved Solvig Tunold). Stavanger: Stabenfeldt forlag.

A. (Aall, A.) (1887a). Tryvandshøiden. Fædrelandet (No. 99).

A. (Aall, A.) (1887b). Religionsundervisningen paa vore høiere skoler. Fædrelandet (No. 103).